

ARCHITEKTURA

CZASOPISMO TECHNICZNE
TECHNICAL TRANSACTIONS

ARCHITECTURE

WYDAWNICTWO

POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

3-A/2010

ZESZYT 6

ROK 107

ISSUE 6

YEAR 107

HUBERT MEŁGES*

DOMINANTY ARCHITEKTONICZNE JAKO CHARAKTERYSTYCZNE WYRÓŻNIKI LOGO MIAST

ARCHITECTURAL DOMINANTS AS CITIES' DISTINGUISHING FEATURES

Streszczenie

W artykule zwrócono uwagę na potrzebę podniesienia rangi współczesnych miast poprzez wprowadzanie charakterystycznych elementów architektonicznych, umożliwiających ich wizualną identyfikację. Istota tego zjawiska jest zauważana w Polsce szczególnie w okresie wzmożonej tzw. transformacji miast ostatnich kilkadziesiąt lat. W przypadku miast historycznych z klarownymi zasadami dominant i akcentów widokowych, np. w postaci wież kościelnych, ratuszy itp., obserwujemy, że rozrastająca się wokół tych miast nowa tkanka zabudowy, zaciera ich dotychczasowy charakter, ogranicza i szpeci najcenniejsze ujęcia sylwetowe i krajobrazowe. Niejednokrotnie w nowo powstających osiedlach nieuwzględniane są zasady podstawowych reguł kompozycji urbanistycznej z wymogami jasno określonych np. miejsc przestrzeni publicznych.

Słowa kluczowe: kompozycja urbanistyczna, dominanty architektoniczne, przestrzeń publiczna

Abstract

The paper focuses on the need of raising modern cities' importance by the introduction of characteristic architectural elements enabling their identification. The nature of this phenomenon is especially noticeable in Poland during the so called city transformation which has been increased for several dozen years. In the case of historic cities with clear rules of dominants and viewpoints, e.g. church steeples, town halls, etc., it is observed that the new building area growing around the cities is effacing their previous character, limiting and marring the most valuable profile and landscape takes. Many a time in newly developing housing estates, the basic rules of urban planning including the requirements concerning clearly defined public spaces are not taken into consideration.

Keywords: Urban planning design, architectural dominants, public space

* Dr inż. arch. Hubert Mełges, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Wstęp

Wiedza historyczna na temat powstawania, rozwoju i upadku miast sięga paru tysięcy lat. Aktualnie mamy możliwości analizowania i studiowania etapów rozwoju miast, a na tej podstawie, określania potrzeb ludności i jej życia w poszczególnych okresach dziejowych. Można też robić analizy porównawcze, ludzkiego życia w różnych epokach historycznych, np. badając doznania psychiczne, fizyczne, wpływające na integrację ludzi z poszczególnych epok z miastami. Skumulowana wiedza urbanistyczno-architektoniczna, konstrukcyjno-materiałowa i estetyczna na przestrzeni wieków jest skarbnicą wiedzy o człowieku. Natomiast rozwój miast na przestrzeni dziejów stanowi ciągłość kulturową z wytworzonymi archetypami stylów, form i potrzeb. Obowiązkiem naszych czasów jest to, aby uwarunkowania historyczne miały potwierdzenie w świadomości ludzi były doceniane również w rozwiązaniach przestrzenno-architektonicznych naszych czasów. Architekci zajmujący się urbanistyką i architekturą miast na ogół zdają sobie sprawę z faktu, że miasto wpływa na społeczne zachowania ludzi, którzy akceptują, względnie odrzucają, pewne rozwiązania przestrzenno-architektoniczne. Sprawdzone na przestrzeni dziejów rozwiązania architektoniczno-urbanistyczne, stanowią o tzw. *genius loci* danego miejsca, do którego pragniemy powracać. Przejścia subiektywne w odniesieniu do zagadnień estetycznych, w określonej rzeczywistości miejsca – miasta, jak wiemy potwierdzają niewyjaśniony fenomen najprzeróżniejszych wzruszeń dla wielu ludzi bez względu na płeć i pochodzenie. Wypowiadając się językiem architektury można uwzględnić najczęściej akcentowane potrzeby społeczne w stosunku do wymogów przestrzeni miejskiej. Zwykle są to: bezpieczeństwo, status społeczny, wygoda, tożsamość, prestiż, kontakty międzyludzkie, uwarunkowania zdrowotne itp.

Krzysztof Lenartowicz udowadnia znaczenie wpływu tzw. psychologii architektury [1] sugerując że, „(...) nawet intuicyjnie można stwierdzić, że psychologia architektury stanowi wspólne pole psychologii jako nauki o czynnościach i architektury jako sztuki i nauki o zaspokajaniu motywacji człowieka”. Można postawić zatem tezę, że człowiek identyfikuje się z ze środowiskiem miejskim, wówczas kiedy są spełnione podstawowe paradygmaty mentalności ludzkich oraz percepcyjnych. Świadomość ludzka buduje pewne obrazy na zasadzie atawistycznych wyobrażeń, które tkwią w ludziach ponadczasowo. Te atawizmy ujawniają się w najbardziej nieprzewidywalnych sytuacjach. Dlatego w naszym myśleniu architektonicznym niezbędnym jest uwzględnianie różnych okoliczności, które często z pozoru wydają się nieznaczące.

2. W nawiązaniu do przeszłości

Z badań nad miastami na przestrzeni dziejów można wyciągnąć potwierdzające się wnioski, że przekształcenia przestrzennych czy powstawanie nowych miast powodowane były z reguły czynnikami: politycznymi, gospodarczymi, ekonomicznymi, obronnymi. Jak się powszechnie stwierdza, dominującym czynnikiem zazwyczaj był czynnik kulturowy. Wpływ poszczególnych kultur różnych epok na powstawanie i kształtowanie miast z reguły miał konkretne priorytety. Nie wdając się w analizę historyczną tych uwarunkowań sięgającą kompozycji np. miast greckich, prześledzimy najbardziej charakterystyczne okresy dotyczące Polski, która przyjęła spuściznę kulturową z krajów europejskich. Najstarszą formą miast w Polsce były miasta romańskie, zakładane zwykle na planie szachownicowym z murami obronnymi i centrum w postaci rynku. Zamek obronny z wieżami najczęściej stanowił dominantę w przestrzeni krajobrazowej. Okres miast gotyckich był w szczególności ukierunkowany na ich obronność z murami i fosami, na planie regularnej siatki i z charakterystycznie ufortyfikowanymi dominantami, z reguły przeciwstawnymi zamku i kościoła [2]. Elementy reprezentacyjne miasta zazwyczaj uzależniane były od kondycji finansowej miast. Miasta renesansowe eksponowały rozwój myśli ludzkiej przez wprowadzenie czynnika humanistycznego oraz przyrodniczego, ze szczególnym wyeksponowaniem funkcjonalności, jak również zwróceniem uwagi na mistrzostwo konstrukcyjno-budowlane. Mury i bastiony spełniały przede wszystkim funkcje obronne. W miastach renesansowych eksponowane były place centralne, jak też założenia ogrodowo-parkowe. Układy placów i ulic zdeterminowane były kontekstem wyrafinowanych estetycznie zamknięć perspektywicznych z charakterystycznymi dominantami np. ratusza, wież kościelnych pałacowych itp. W okresie baroku,

zauważa się pewien rodzaj kontynuacji minionego okresu odrodzenia. Kompozycje miast opierały się między innymi na przesłankach symbolicznych i etyczno-emocjonalnych. Powszechnie wykorzystywane były złudzenia perspektywiczne, potęgujące wrażenie np. rozszerzających względnie zwężających się ulic lub placów publicznych. Przestrzenie miast barokowych obfitują w mistrzowsko zaplanowane osie i różnego rodzaju zamknięcia perspektywiczne, przez sylwety kościołów i założenia pałacowe. Kompozycję miast XIX-wiecznych charakteryzuje wielowarstwowość historycznych nawarstwień. Z reguły akcentowane były centralne części miasta. Charakterystycznymi elementami kompozycji miast XIX-wiecznych były szerokie arterie komunikacyjne, często poprzedzane licznymi wyburzeniami starej struktury miejskiej. W tym okresie miasta były wzbogacane nowymi budowlami: obiektami usługowymi, hotelami, terenami wystawienniczymi. Myśl techniczna eksponowana była nowatorskimi konstrukcjami inżynierskimi w postaci mostów, wież itp. Miasta XX-wieczne swój rozwój podporządkowały przede wszystkim szeroko pojętemu uprzemysłowieniu. Pojawiły się praktycznie nieograniczone możliwości techniczne i technologiczne, które wyzwoliły okazję do tworzenia wielkich przestrzeni wielopoziomowych struktur. Rzeczywistość, również architektoniczna, kształtowana była przez modernistyczne koncepcje preferujące formy: konstruktywistyczne, futurystyczne, ekspresjonistyczne w odniesieniu do szeroko pojętego racjonalizmu. Ogromny wpływ na kształtowanie się architektury XX wieku miała słynna Karta Ateńska (1933), która określała zasady i priorytety dla nowych wyzwań urbanistyczno-architektonicznych. Zasygnalizowane uwarunkowania historyczne stanowią tło do wyciągnięcia wniosków w zakresie potrzeb związanych z kształtowaniem nowego wizerunku i rozwoju miast w Polsce na progu XXI wieku.

3. Wnioski

W wyniku przemian, które zaszły w Polsce po 1990 roku, w związku z przywróceniem prawa własności, powstaniem licznych firm deweloperskich, rozwojem samorządności i uczenia się nowego sposobu wpływania na różne formy gospodarki narodowej, obserwujemy efekty bardzo pozytywne, ale też budzące wiele wątpliwości i krytycznych uwag. Szybkie procesy i przemiany przestrzenno-architektoniczne powstające pod wpływem przemożnego szybkiego zysku sprawiają, że przestaje się liczyć czynnik estetyczny i historyczny, akcentujący znamiona swojskości, wykształcone na drodze pokoleń, uwidaczniające się zarówno w urbanistyce, jak też architekturze miejskiej [3]. Na przestrzeni wieków prawie każde miasto wytworzyło jakiś charakterystyczny symbol swoistego rodzaju logo. We Francji wszyscy znają wspaniałą gotycką katedrę w Chartres, podobnym symbolem dla Paryża jest katedra Notre-Dame, a chyba nie ma dzisiaj człowieka, który nie wie, gdzie znajduje się wieża Eiffla. Dla każdego Anglika symbol Londynu – Big Ben jest swego rodzaju świętością. Statua Wolności w Nowym Jorku kojarzy się Amerykanom z potęgą Stanów Zjednoczonych. Opera w Sydney w Australii jest czytelnym symbolem dla większości ludzi całego świata. W Polsce Pałac Kultury kojarzy się każdemu Polakowi ze stolicą Polski – Warszawą, podobnie Wawel czy Kościół Mariacki z Krakowem. Z reguły tego typu obiekty są charakterystycznymi wyznacznikami panoram, miast dzielnic lub stanowią zamknięcia perspektywiczne. Są to miejsca magiczne miast, punkty charakterystyczne widziane z pozycji człowieka, jak też z lotu ptaka. Ograniczanie tego typu akcentów charakterystycznych dla panoram krajobrazów miejskich przez tworzenie ekranów zabudowy blokowej czy akcentów innych budowli, przynosi niepowetowane straty w odczytywaniu percepcji przestrzeni miast [4]. Zapominamy o tym, że miasta ze swoimi krajobrazami nie są wynikiem działalności przypadkowej, niekontrolowanej i organicznej, lecz są raczej rezultatem decyzji politycznych, legislacyjnych i innych, które określają dopuszczalne zagęszczenie obszarów mieszkaniowych, sposób użytkowania terenu, obrys i wysokość zabudowy, jak również kształt wygląd i znaczenie budynków [5]. Należy zatem sprecyzować zasady, na podstawie których będzie możliwe harmonijne i roztropne gospodarowanie, a także zarządzanie przestrzeniami miejskimi w imię dobrze rozumianego wspólnego dobra.

1. Introduction

The historical knowledge about the origin, development and decline of cities dates back to a few thousands years ago. Currently, we have the means to analyse and study cities' development stages and on the basis of it we are able to define citizens' needs and their life in particular periods of time. One can also conduct comparative analyses of human life in different historical epochs, e.g. by studying psychological and physical experiences affecting integration of people from particular epochs with their cities. The cumulative urban-architectural, construction-material and aesthetical knowledge is a repository of knowledge about man throughout the ages. The development of cities throughout the ages constitutes a cultural continuity together with the developed archetypes of styles, forms and needs. The duty of our times is to ensure that historical conditioning has its confirmation in people's awareness and that it is also appreciated in spatial-architectural solutions of our time. The architects who are concerned with urban planning and city architecture more often than not are aware that a city has an influence on people's behaviour who either accept or reject certain spatial-architectural solutions. Those spatial-architectural solutions which were tested throughout the ages determine the so called *genus loci* of a given place which we wish to return to. Subjective experiences with respect to aesthetical issues in a particular reality of a place – a city do confirm, as we all well know, the inexplicable phenomenon of a variety of emotions for a number of people regardless of their sex or descent. Using "the language of architecture", one can take into consideration the most often stressed social needs with regard to city space requirements. Most often these include safety, social status, comfort, identity, prestige, human contacts, health conditioning, etc. Krzysztof Lenartowicz proves the importance of the influence of the so called psychology of architecture [1] by suggesting that "(...) one can affirm even intuitively that psychology of architecture constitutes a shared area of psychology as a study of activity and architecture as art and a study of fulfilling man's motivations." One can advance thesis that man identifies himself with urban environment when basic paradigms of human mentality and perception are met. Human consciousness creates certain imaginations on the basis of some atavistic reflections which, whether we like it or not, are inherent in us. These atavisms reveal themselves in the most unpredictable situations. That is why it is essential to include different circumstances, which only on the surface may seem insignificant, in our architectural thought.

2. With reference to the past

From the studies on cities throughout the ages one can draw corroborative conclusions that spatial city transformations or development of new cities were the results of the following causes: political, economic, defensive factors; still it is universally acknowledged that the dominant factor was the cultural one. The influence of particular culture of various epochs on the development of cities usually had certain priorities. Without going into a historical analysis of these conditionings dating back to the compositions of the Ancient Greek cities we will pinpoint the most characteristic periods in Poland which was a follower or European countries' culture. The oldest forms of cities in Poland were roman cities which were usually established on a chessboard plan with defensive walls and a city centre in a form of a market square. A defensive castle with towers constituted an architectural dominant in a landscape area most often. The period of gothic cities, especially defence-oriented with walls and moats, were constructed on a plan of regular network and characteristically fortified dominants of opposing castle and church. [2]. The city's representative elements were usually dependent on financial conditions of the city. Renaissance cities exposed the development of human thought by the introduction of humanistic factor, naturalistic with the special exposure of functionality and also drawing attention to construction-building mastery. The walls and bastions mostly played a defensive role. In Renaissance cities both central squares and gardens and parks were exposed. Streets and squares arrangements were determined by the context of aesthetically sophisticated perspective closures with characteristic dominants, e.g. town hall, church steeples, palace

towers, etc. During the baroque period certain kind of continuation of the previous period – renaissance – can be noticed. Cities' arrangements were mainly based on symbolic, ethical and emotional premises. Perspective, optical illusions were commonly used to intensify the illusion of widening, or narrowing, streets and public city squares. Baroque cities' spaces were abundant in masterly arranged axes and all kinds of perspective closures with churches, palaces, etc. 19th century cities' design is characterised by multilayer historical arrangement. Usually, the central parts of the city were emphasized. The structure of the 19th century city typically included broad arteries, which were often preceded by numerous demolitions of the old urban arrangement. At that time, cities expanded by means of new buildings like service facilities, hotels, exhibition grounds etc. The technical thought was represented in innovative engineering constructions of bridges, towers and other. The development of cities in the 20th century revolved mainly around industrialization. It was the age of virtually unlimited technical and technological possibilities which allowed creating vast spheres of multilevel structures. Also, the architectural reality was being shaped by modernist concepts that favoured, for example, constructivist, futurist or expressionist forms with reference to rationalism (in a broad sense). The shaping of architecture in the 20th century was strongly influenced by the famous Athens Charter (1933) which determined the rules and priorities for new architectural and urban challenges. The aforementioned historical factors constitute the basis for conclusions regarding the creation of a new image and development of cities in Poland at the beginning of the 21st century.

3. Conclusions

The results of various changes in Poland after 1990 – e.g. reinstating property right, establishing numerous property developer companies, the progressing autonomy and learning new ways of influencing different forms of state economy – appear to be very positive, yet still cause many doubts and criticism. Fast spatial and architectural transformations, encouraged by the vision of quick profit, diminish the importance of aesthetic and historical factors which emphasize the hallmarks of familiarity that evolved throughout generations and have been visible both in the urban planning and architecture. Over the centuries, almost every city established its own distinctive symbol, some kind of a logo. Everyone in France knows the magnificent Gothic cathedral in Chartres, similarly the Notre-Dame Cathedral is the symbol of Paris, and surely every living person today can locate the Eiffel Tower on a map. Big Ben, the famous symbol of London, is sacred to every Englishman. Americans associate the Statue of Liberty in New York with their country's power. Sydney Opera House in Australia is an obvious symbol for most people around the world. In Poland, anyone can link the Palace of Culture and Science (PKiN) with the capital, Warsaw, and similarly Wawel or St. Mary's Basilica with Krakow. Such buildings are often the most characteristic elements of the city's panorama and/or constitute the termination of perspective. They are the city's magical places, landmarks that can be seen both from the ground and the air. If such elements typical of the city landscape are limited by raising walls of block buildings or highlighting features of other buildings, then the perception of the urban space is irretrievably distorted. We seem to forget that city landscape is not a result of accidental, uncontrolled or organic actions, but it is rather an outcome of political and legislative decisions that determine the acceptable density of housing areas, ways of using land, the outline and height of buildings together with their shape, appearance and significance. Therefore, it is vital to specify the rules which would enable harmonious and thoughtful urban planning, for the sake of all of us and generations to come.

Literatura/References

- [1] Lenartowicz K., *O psychologii architektury*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 1992.
- [2] Bogdanowski J., *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
- [3] Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 1996.
- [4] Gyurkovich J., *Znaczenie form charakterystycznych dla kształtowania percepcji przestrzeni*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 1999.
- [5] Krier L., *Architektura wybór czy przeznaczenie*, Arkady, Warszawa 2001.

II. 1. Kościół Mariacki w Krakowie jako charakterystyczny wyróżnik przestrzenno-architektoniczny – rozpoznawalny symbol miasta

III. 1. St. Mary's Basilica as a characteristic spatial-architectural feature – distinguishable city symbol